

Kulturdepartementet
Ku2019/02112/KL

2020-05-28

Yttrande: Härifrån till evigheten - En långsiktig arkivpolitik för förvaltning och kulturarv. SOU 2019:58

Inledning

I föreliggande yttrande lämnar fackförbundet DIK några synpunkter på utredningen: Härifrån till evigheten – En långsiktig arkivpolitik för förvaltning och kulturarv.

DIK kommenterar inte utredningen i sin helhet, utan väljer att fokusera på de delar som har tydliga konsekvenser för förbundets medlemmar, såsom utbildning och möjligheterna till långsiktig kompetensutveckling. Utöver det så kommenterar DIK några av de delar i utredningen som kan sägas ha demokratiska konsekvenser, såsom medborgarnas rätt till information, oavsett om man är forskare eller allmänhet. I det avseendet ges några synpunkter på frågan om massdigitalisering och behovet av nationell samordning.

DIK:s synpunkter på utredningen

Vi lever i ett informationssamhälle! Det har vi förvisso gjort i århundraden, men nu mer än någonsin produceras information i en aldrig tidigare skådad takt. Informationen kommer heller inte längre i form av analoga fysiska dokument, istället är den redan från början skapad i digital form. Men samtidigt som den nya tidens informationsproduktion helt dominerar, består arkiven av väldiga mängder av handlingar, böcker, dokument, tidningar och bilder av olika slag som ännu inte är digitaliserade. För arkiven, och arkivarien, handlar det i den meningen om att leva i två världar samtidigt. Det är förhållanden som kan leda till målkonflikter: hur ska medel fördelas mellan de olika uppgifterna, finns det personella resurser i tillräcklig omfattning och vilka krav ställer det på arkivariens kompetens, såväl nu som framåt.

Arkivutredningen ska vara ett svar på många viktiga frågor som ställs inom arkivsektorn.

DIK välkomnar regeringens uppdrag till utredningen, att göra en bred översyn av arkivområdet, men konstaterar i likhet med flera andra instanser att den borde ha gått avgjort längre i de förslag den ställer. Förslagen saknar många gånger tydlighet, de borde ha varit väsentligt mycket skarpare och dessutom visat på de faktiska ekonomiska konsekvenserna.

DIK ställer sig därmed frågande till utredningens bedömning av de tänkta resursbehoven i de olika förslagen. Såväl arkivsektorn i allmänhet som den nationella arkivmyndigheten, Riksarkivet, är underfinansierade och det i en tid när arkiven står inför mycket stora utmaningar. Den samlade bilden man får när man läser utredningen är att det krävs mycket mer pengar i systemet om arkiven ska klara sina uppdrag framgent. Den komplexa verkligheten beskriver utredningen väl i sina huvuddrag, men utan att våga sätta dit kronor och ören.

Det är positivt att utredningen föreslår en ny arkivlag. Sedan den förra arkivlagen antogs har mycket som rör arkiven kommit att förändras, inte minst på grund av den digitala utvecklingen. Även om man kan diskutera detaljer i lagförslaget är det positivt att utredningen än mer än tidigare tydliggör arkivens, och därmed arkivariernas, roll och betydelse för det demokratiska samhället. Utredningen konstaterar att arkiven är viktiga delar av samhällets kollektiva minne; genom arkiven kan man följa samhällets utveckling över tid; från då till nu. Det är en absolut förutsättning för varje väl fungerande demokratisk rättsstat.

Utredningen lyfter fram hur arkivarierollen har förändrats på grund av teknikutvecklingen och övergången till digital informationsförvaltning. Den teknikutveckling som samhället genomgår och övergången till en digital informationsförvaltning har i hög grad påverkat arkivarieryrket. Utredningen konstaterar att de har fått in synpunkter som menar att arkivarierna till stor del behöver en annan slags kompetens än vad man gjorde förr. Det är absolut väsentligt att utbildningarna utvecklas med de förändringar som är ständigt pågående, men DIK konstaterar samtidigt att den komplexa situation som dagens arkivarie verkar i kräver något mer.

DIK ställer sig därmed positiv till utredningens förslag om behovet av nationell satsning på kompetenslyft, men konstaterar också att det måste vara en satsning som är ständigt pågående. Det är viktigt att arkivarierna ges möjlighet till kontinuerlig kompetensutveckling, det kommer hela tiden ske teknikutveckling, och ibland tekniksprång, och satsningen bör därför vara en del av arkivariernas livslånga lärande.

Digitaliseringen är det som mer än något annat har kommit att påverka arkivsektorn, och här borde utredningen vara tydligare i hur man anser att staten ska svara mot de krav som ställs. Det handlar både om hur den digitala förvaltningen ska ske, inte minst med tanke på de väldiga informationsmängder som ständigt produceras, men också om hur man nu och i framtiden ska säkra vår rätt till information. Ska staten leva upp till de utfästelser man gjort, att bli världens mest digitala land, krävs det rejäla resursförstärkningar. Samtidigt som arkiven befinner sig i en ständigt pågående informationsflod, kan man konstatera att endast en bråkdel av Sveriges olika arkiv är digitaliserade. Det är därmed två stora delar som ska hanteras samtidigt av arkivarierna, och som till viss del kräver olika kompetenser. Utredningen borde ha kommit med tydliga kostnadsbestämda förslag på hur situationen ska hanteras.

Det är positivt att utredningen betonar behovet av att det genomförs en nationell översyn av ansvaret för bevarandet av fotografi respektive forskningsdata. Enligt utredningen saknas det idag en överblick över hur det fotografiska kulturarvet ska bevaras och tillgängliggöras. Det finns ingen central aktör med det samlade ansvaret. En översyn bör tydliggöra hur en framtida organisering för bevarande borde se ut, särskilt med tanke på att det fotografiska material som finns idag är spritt på många olika parter: offentliga, privata och hos enskilda individer.

Utredningen gör en stor genomgång av hur arkiven vuxit fram och hur sektorn ser ut idag, vilka är aktörerna. Den beskrivning över det arkivsverige som utredningen tecknar ger en omfattande och brokig bild. Det är tydligt att det behövs någon form av samordning för att åstadkomma en helhetsbild. Utredningen konstaterar kort och gott att på ett nationellt plan är samordningen av arkivfrågor mellan stat, kommun och landsting otillräcklig. Riksarkivets roll är på många sätt otydlig i det brokiga arkivsverige. I vissa avseenden anar man också potentiella spänningsförhållanden mellan olika parter, till exempel relationerna mellan stat, region och kommun. I Sverige har regionerna ett stort självbestämmande och sedan 1800-talet råder det kommunala självstyret som princip. Konsekvensen är bland annat den att en statlig myndighet som Riksarkivet inte kan ge styrande direktiv till ett kommunalt stadsarkiv.

Utredningen borde presentera tydliga förslag på hur samordningen ska fungera, och vilken roll Riksarkivet ska ha i den samordningen. Ska myndigheten vara en institution som endast ger råd eller kan den även ge anvisningar och kanske till och med utdela sanktioner. Det hade därmed varit önskvärt om utredningen hade givit mer konkreta förslag på hur samordningen ska ske, vilket ansvar som Riksarkivet bör ha och vilket mandat som borde följa med ett sådant ansvar. Utredningen föreslår förvisso att Riksarkivets rätt att meddela föreskrifter för kommuner och regioner inte bör utökas. Ej heller, menar utredningen, bör den statliga arkivmyndigheten utöva tillsyn över arkivförvaltningen i kommuner och regioner. Samtidigt efterfrågas mer samordning och vägledning från den statliga arkivmyndigheten.

Utredningen föreslår att det i Riksarkivets instruktion ska framgå att myndigheten ska tillhandahålla ett nationellt arkivinformati­onssystem och verka för en så bred anslutning som möjligt till systemet. Ett nationellt informationssystem skapar förutsättningar för alla, allt från arkivarier, forskare till den intresserade allmänheten att få del av vad som finns i olika arkiv, oavsett var man verkar eller bor. Däremot kräver utredningens förslag ett tydligare samordningsansvar, bland annat när det kommer till frågor om vilka system man arbetar i. Det är inte ovanligt att arkivinstituti­oner valt olika system vilket kan försvåra både tillgänglighet och sökbarhet. Tillgång och tillgänglighet måste vara det övergripande målet, och det fordrar samordning och ekonomi. Men här är utredningen otydlig och det förslag man lägger saknar konkretion.

Utredningen föreslår att Riksarkivet ska få en roll att analysera omvärldsutvecklingen inom sitt ansvarsområde. Enligt utredningen ska uppdraget handla om bevakning av sådana aspekter som har en direkt påverkan på myndigheternas arkivbildning och arkivförvaltning, till exempel: den förvaltningspolitiska utvecklingen, standarder, och internationella utvecklingstrender. DIK ser positivt på förslaget. Den teknikdrivna utvecklingen gör att det är svårt för många, inte minst mindre arkiv, att vara uppdaterade i vad som sker och händer.

DIK ställer sig också positiva till utredningens förslag om att Riksarkivet bör få en betydande ökning av sitt förvaltningsanslag, till en nivå som motsvarar kostnaden för myndighetens breda och samhällsviktiga uppgift. Samtidigt är det viktigt att beakta att förslaget om ökat förvaltningsanslag står i relation till nuvarande uppdrag. En förändrad roll måste också leda till ökade anslag

Förslaget om att Riksarkivets hemvist även fortsättningsvis ska vara Kulturdepartementet är bra, och dessutom instämmer DIK med utredningens bedömning att andra utgiftsområden inom statens budget bör bidra till finansieringen, inte minst utbildningsdepartementet.

Kompletterande kommentarer

4.8 och 14.5.2 Utbildning och nationell fortbildning

Arkivarien verkar i en mycket komplex verksamhet, stadd i ständig förändring. För dryga tjugo år sedan var nivån på den digitala diskussionen hur man skulle hantera floppy-diskar, idag driver AI-verktyg tekniken framåt med våldsamt hastighet. I utredningen skriver man att arkivmyndigheter söker arkivarier med såväl kompetens som erfarenhet av att ta emot, hantera, förvalta, tillhandahålla och tillgängliggöra digital information. Det rör sig i många avseenden om avancerade tekniska kunskaper; förståelse och kunskap om vilka de lämpliga formaten och metoderna är för att dokument ska kunna läsas, förstås och användas i framtiden. Men det handlar också om att kunna tillgodose användarnas förväntningar, som numer kan handla om många olika saker. Förutom det självklara att få hjälp att söka efter viss handling, har arkiven kommit att bli platsen för andra typer av publika aktiviteter, som till exempel utställningar. Arkivariens roll har den dubbla riktningen, å ena sidan yrkets formella och tekniska aspekter och samtidigt serviceinriktat möta användarna.

Utredningen konstaterar att arkivsektorn under lång tid påtalat behovet av att den egna professionen behöver följa med samhällsutvecklingen och den tekniska utvecklingen för att vara relevant. DIK menar att det kräver att man ser arkivarieyrket i relation till det livslånga lärandet.

Den formella universitetsutbildningen är en sak, den ska vara av hög kvalitet och relevant men sedan följer ett yrkesliv där den återkommande kompetensutvecklingen är lika viktig om arkivarien ska kunna möta de förändringar som kommer ske genom den digitala utvecklingen, och de krav den ställer på: förvaltning, tillhandahållande och tillgängliggörande av information.

DIK ställer sig därför positivt till utredningens bedömning att det krävs en nationell satsning och ett nationellt ansvar för yrkesverksamma arkivarier. Utredningen föreslår att Riksarkivet får i uppdrag att i samarbete med universitet och högskolor att ta fram en nationell fortbildningsplan. DIK ställer sig positivt till förslaget, men menar samtidigt att det är viktigt att man beaktar de eventuella kostnaderna för att genomgå en sådan fortbildning. Om det blir en dyr utbildning för den enskilda arkivinstitutionen att skicka en medarbetare till är risken uppenbar att man inte skickar någon.

14.4 Informationsdigitalisering och massdigitalisering

En stor fråga som utredningen lite glider undan är huruvida man bör inleda ett arbete med att massdigitalisera arkivmaterial. Utredningen konstaterar förvisso att: "Ökad öppenhet som bidrar till en demokratisk samhällsutveckling är det mest vedertagna argumentet för att genomföra en massdigitalisering av kulturarvet." (s.175) Och det är ett argument som DIK instämmer i. Öppenhet kan aldrig stå i ett motsatsförhållande till en demokratisk samhällsutveckling, men det finns samtidigt andra aspekter på behovet av massdigitalisering, och det rör inte minst forskningen.

Andra forskningsorienterade instanser har lyft fram forskningens behov av massdigitalisering, och hur forskningen genom nya metoder och verktyg kan analysera digitala dokument på ett sätt som tidigare inte vara möjligt. Genom så kallad datadriven analys kan forskare behandla väldiga materialkvantiteter och därmed ställa helt nya typer av frågor. Dessutom sker idag en mycket snabb utveckling av AI-tekniker, som redan driver utvecklingen framåt. Ska Sverige kunna svara mot de behov som finns, och som med stor sannolikhet kommer att öka med tiden, krävs det beslut om att påbörja en omfattande massdigitalisering nu. Därför är det olyckligt att utredningen i detta avseende intar en något passiv roll och inte kommer med något egentligt förslag, mer än att man föreslår att Riksarkivet får ett uppdrag att ta fram ett underlag på de ekonomiska konsekvenserna av en massdigitalisering. Men följdfrågor infinner sig omedelbart: vad betyder uppdraget att beräkna de ekonomiska konsekvenserna av massdigitalisering på arkivområdet? Det utredningen föreslår saknar tydliga gränsdragningar, och med tanke på utredningens beskrivning av hur arkivsverige ser ut idag så ställer man sig frågan vad en nationell satsning egentligen betyder? Betyder det till exempel att andra offentliga arkiv utöver Riksarkivets eget bestånd ingår i den nationella satsningen, och de privata arkiven, hur förhåller sig förslaget till dem? Det hade varit önskvärt om utredningen mer bestämt hade presenterat ett tydligt förslag.

I utredningen finns ett eget tillägg från Riksarkivet med ett förslag om att myndigheten får en anslagsförstärkning för att väsentligt kunna öka tillgången till digitaliserat arkivmaterial i syfte att tillgodose samhällets behov av information: för demokratisk insyn, innovation och högkvalitativ forskning. DIK instämmer i Riksarkivets förslag och menar att regeringen måste tillsätta medel för att en mer omfattande digitalisering kommer till stånd. Men Riksarkivets förslag gäller bara myndighetens eget arkivbestånd. Även om DIK ställer sig bakom Riksarkivets förslag, så kommer man med det anslaget bara en liten bit på vägen. Det är DIK:s bestämda uppfattning att man måste ta ett större grepp om frågan.

Det finns en ständigt växande förväntan att dagens informationssamhälle kan erbjuda lätt tillgänglighet till det material man vill få tag på, oavsett var man själv sitter. Genom att göra all information digital öppnar man för såväl en bredare användargrupp som för helt nya användningsområden. Tillgängligheten till det material som finns i de svenska offentliga arkiven måste ses som ett grundläggande samhällskrav. DIK instämmer helt i den beskrivning som Riksarkivet gör av det egna arkivbeståndet, det vill säga att det handlar om en förvaltning av kulturarvsdata och samhällsviktig information och att den informationen måste göras tillgänglig.

Genom att tillgängliggöra den här typen av information digitalt förändras förutsättningarna drastiskt för en demokratisk insyn, innovation och högkvalitativ forskning. Det handlar också om rätten att ta del av beslut som påverkat det svenska samhället och dess medborgare, inte minst handlar det om enskilda personers rätt att ta del av information som handlar om dem själva.

I utredningen beskriver man dessutom att många arkivinstitutioner har kommit att fokusera mer på de publika aktiviteterna, och därmed kommit att närma sig museernas och bibliotekens arbetssätt. Många arkivinstitutioner arbetar aktivt med att nå nya grupper, genom att: arrangera föreläsningar, stadsvandringar, utställningar och olika medskapande aktiviteter. DIK som företräder medlemmar som är verksamma inom hela kulturarvssektorn; museer, arkiv och bibliotek, ser mycket stora vinster om handlingar, böcker och museisamlingar finns tillgängliga i stor omfattning digitalt, och tillsammans med arkivens förändrade arbetssätt skapar det helt nya möjligheter för medborgarna att uppleva och fördjupa sig i kulturarvet.

DIK ser positivt på en massdigitalisering och de möjligheter som följer med en sådan utveckling, men konstaterar avslutningsvis att det hade varit önskvärt att när man väl genomför en så stor utredningen som föreliggande arkivutredning trots allt är, där mängder av möten, samtal och annat inhämtat material ligger till grund för dess dryga 670 sidor, samtidigt hade tagit ett tydligare grepp om just den komplicerade massdigitaliseringsfrågan och kommit med konkreta kostnadssatta förslag som fört frågan framåt.

Anna Troberg
Förbundsordförande DIK

Mikael Nanfeldt
Utredare, DIK